

Bartosz Pałucki*

Granice praw i wolności jednostki w dobie pandemii COVID-19 – analiza konstytucyjna działań władzy publicznej

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza konstytucyjnych granic dopuszczalnych ograniczeń praw i wolności człowieka w kontekście pandemii COVID-19 w Polsce. Punktem wyjścia jest założenie, że fundamentem demokratycznego państwa prawnego – co zostało wyrażone w art. 2 Konstytucji RP – jest nienaruszalność istoty praw i wolności jednostki, które mogą podlegać ograniczeniom wyłącznie w warunkach i na zasadach określonych przez ustawę. W opracowaniu omówiono przesłanki z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP (wyłączność ustawy, konieczność, przydatność, proporcjonalność *sensu stricto* oraz zakaz naruszania istoty praw i wolności). Autor wskazuje, że w czasie pandemii COVID-19 władze publiczne nie zdecydowały się na wprowadzenie stanu klęski żywiołowej, mimo że sytuacja epidemiologiczna spełniała jego ustawowe kryteria. W rezultacie restrykcje dotyczące m.in. swobody przemieszczania się, wolności zgromadzeń czy praktykowania religii oraz uczestnictwa w obrzędach religijnych wprowadzane były przede wszystkim w drodze rozporządzeń, co budzi poważne zastrzeżenia w świetle konstytucyjnej zasady wyłączności ustawy. Analiza wskazuje na niebezpieczne zjawisko „quasi stanu nadzwyczajnego”, polegającego na wprowadzaniu ograniczeń w korzystaniu z praw i wolności określonych w Konstytucji RP z naruszeniem jej art. 31 ust. 3 oraz pominięciem art. 228 ust. 2, czyli obowiązku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego w sytuacji, gdy „zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające”. W konkluzji podkreślono, że praktyka ustrojowa z okresu pandemii COVID-19 uwidoczniła napięcie między obowiązkiem ochrony wysoko cenionych wartości konstytucyjnych a gwarancją praw i wolności jednostki oraz ryzyko trwałej erozji standardów państwa prawnego w sytuacjach kryzysowych. W opracowaniu wykorzystano metodę dogmatyczno-prawną polegającą na analizie przepisów Konstytucji RP oraz ich wykładni w świetle praktyki organów władzy publicznej w okresie pandemii COVID-19, a także dokonano przeglądu literatury przedmiotu i orzecznictwa, co pozwoliło na kompleksową ocenę zgodności wprowadzanych ograniczeń z konstytucyjnymi standardami ochrony praw i wolności jednostki.

Słowa kluczowe: wolność, ograniczenie, stany nadzwyczajne, konstytucja, COVID-19

* Student V roku prawa, Uniwersytet Łódzki, e-mail: paluckibartosz02@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-1348-5333>

The limits of individual rights and freedoms in the time of the COVID-19 pandemic – a constitutional analysis of public authorities' actions

Abstract

The purpose of this article is to analyse the constitutional limits of permissible restrictions on human rights and civil liberties in the context of the COVID-19 pandemic in Poland. The point of departure is the assumption that the foundation of a democratic state governed by the rule of law – as expressed in Article 2 of the Constitution of the Republic of Poland – lies in the inviolability of the essence of individual rights, which may be restricted only under conditions and according to procedures prescribed by statute. The study examines the prerequisites set out in Article 31(3) of the Polish Constitution, namely legality, necessity, proportionality *sensu stricto*, and the prohibition of infringing upon the essence of a right or freedom. The author observes that, during the COVID-19 pandemic, public authorities refrained from declaring a state of natural disaster, despite the epidemiological situation meeting the statutory criteria for such a measure. Consequently, restrictions on, inter alia, freedom of movement, freedom of assembly, the exercise of religion, and participation in public institutions were introduced primarily through executive regulations, which raises serious concerns in light of the constitutional principle of statutory exclusivity. The analysis highlights the emergence of a dangerous phenomenon described as a “quasi state of emergency,” characterised by the introduction of limitations on constitutional rights and freedoms in breach of Article 31(3) and in disregard of Article 228(2), which mandates the declaration of a state of emergency whenever “ordinary constitutional measures are insufficient.” In conclusion, the study emphasises that the constitutional practice observed during the COVID-19 pandemic revealed a profound tension between the duty to protect highly valued constitutional goods and the obligation to safeguard individual rights and freedoms. It also exposed the risk of a lasting erosion of the rule of law standards in times of crisis. The research employs the dogmatic-legal method, consisting in an analysis of the provisions of the Polish Constitution and their interpretation in light of the practice of public authorities during the COVID-19 pandemic. It also incorporates a comprehensive review of relevant academic literature and case law, enabling a thorough assessment of the compliance of the adopted restrictions with constitutional standards of the protection of individual rights and freedoms.

Keywords: freedom, restriction, states of emergency, constitution, COVID-19

1. Wprowadzenie

Zasada demokratycznego państwa prawnego to jedna z fundamentalnych zasad ustrojowych, znajdująca swoje odzwierciedlenie w art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹. Obejmuje ona między innymi zasadę praworządności wyrażoną w art. 7 Konstytucji RP, która stanowi, że wszelkie działania organów państwowych muszą być oparte na przepisach prawa i mieścić się w jego granicach. Jednym z filarów demokratycznego państwa jest uznanie, że obywatel nie jest wyłącznie przedmiotem oddziaływań władzy publicznej, lecz jej podmiotem – aktywnym uczestnikiem życia społecznego, gospodarczego i politycznego, wyposażonym w konstytucyjnie zagwarantowane prawa i wolności. Słusznie zauważa R. Dworkin, że „każda władza polityczna jest zobowiązana traktować wszystkich obywateli z równą

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej: Konstytucja RP.

troską i szacunkiem”². To zdanie zyskuje na znaczeniu w czasie próby – gdy państwo staje przed dylematem: jak chronić interes publiczny, nie naruszając przy tym praw i wolności jednostki?

Pandemia COVID-19 była właśnie takim momentem. Rozpoczęła się w Polsce na początku 2020 r. i stała się jednym z najpoważniejszych kryzysów zdrowotnych i społecznych w XXI w. Wprowadzono wówczas szeroki wachlarz ograniczeń praw i wolności jednostki, które miały na celu ochronę zdrowia publicznego i przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się wirusa. Nie sposób nie zgodzić się z S. Czarnowem, że „obszerność regulacji prawnych związanych z przeciwdziałaniem epidemii COVID-19 w Polsce jest tak wielka, że nawet poruszanie się po nich sprawia trudności”³. Zostały wprowadzone restrykcje w zakresie liczby osób, które mogły uczestniczyć w zgromadzeniach, w tym zakaz organizowania imprez masowych oraz publicznych wydarzeń; zakaz przemieszczania się obywateli, szczególnie w początkowych etapach pandemii, w ramach którego określone grupy obywateli mogły przemieszczać się tylko w celach zawodowych, medycznych lub niezbędnych do załatwienia spraw życia codziennego. Ograniczono zakres działalności wielu branż, takich jak restauracje, hotele, sklepy z odzieżą, salony kosmetyczne, a także zamknięto obiekty sportowe i kulturalne. Wprowadzono również przepisy nakładające na obywateli obowiązek noszenia masek ochronnych w miejscach publicznych oraz utrzymywania odpowiedniego dystansu społecznego. W ciągu kilku tygodni ograniczono fundamentalne prawa i wolności jednostki⁴.

W niniejszym artykule autor podjął próbę odpowiedzi na pytanie, czy konstytucyjne granice ograniczenia praw i wolności jednostki w czasie pandemii COVID-19 były respektowane. W tym celu posłużył się metodą dogmatyczno-prawną polegającą na analizie przepisów Konstytucji RP oraz ich wykładni w świetle praktyki organów władzy publicznej w okresie pandemii COVID-19, a także dokonał przeglądu literatury przedmiotu i orzecznictwa, co pozwoliło na wysunięcie wniosku o braku zgodności wprowadzanych ograniczeń z konstytucyjnymi standardami ochrony praw i wolności jednostki.

2. Zasady dopuszczalności ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności

Chociaż „wolność jest podstawową wartością, na której opiera się system prawa”⁵, Konstytucja RP przewiduje możliwość jej ograniczenia – zarówno w czasie stabilnego funkcjonowaniu państwa, jak i w sytuacjach nadzwyczajnych. Ograniczenia wolności i praw człowieka muszą spełniać rygorystyczne warunki określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP oraz – „gdy zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające” – warunki określone w rozdziale XI ustawy zasadniczej. Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wprowadza pięć zasadniczych kryteriów dopuszczalności ograniczeń:

- 1) wyłączość ustawy – ograniczenia mogą być ustanowione wyłącznie w ustawie. Jak słusznie zauważył W. Skrzydło, „zabezpieczając sferę wolności człowieka, Konstytucja stanowi, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności mogą być ustanowione tylko w ustawie. Mogą zatem być tylko dziełem ciała przedstawicielskiego pochodzącego z wyborów powszechnych”⁶. Owe ograniczenia mogą więc być wprowadzane wyłącznie przez Sejm i Senat poprzez nadanie im formy ustawy, czyli aktu prawnego zajmującego drugie – po konstytucji

2 Cyt. za: C.E. Baker, *Politics and Justice in Hedgehog Solidarity*, „Boston University Law Review” 2010, t. 90, nr 2, s. 764.

3 S. Czarnow, *Próba refleksji nad reakcją państwa na pandemię COVID-19 – uwagi o porządku prawnym czasu epidemii i jego wpływie na prawa i wolności człowieka*, „Radca Prawny” 2023, nr 1(34).

4 M. Łaszewska-Hellriegel, E. Malinowska, *Ograniczenie wolności i praw w związku z pandemią COVID-19 w Polsce. Teoria i praktyka*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” 2022, nr 4.

5 P. Tuleja, *Komentarz do art. 31*, [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2023.

6 W. Skrzydło, *Komentarz do art. 31*, [w:] tegoż, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2013.

- miejsce w systemie źródeł prawa. W sferę tę nie mogą zatem wkraczać – jako prawodawcy – organy władzy wykonawczej⁷;
- 2) konieczność – ograniczenia muszą być niezbędne w demokratycznym państwie dla ochrony takich wartości, jak bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, zdrowie, moralność publiczna, ochrona środowiska lub prawa i wolności innych osób⁸;
- 3) przydatność – jak twierdzi P. Tuleja, „ograniczenie praw konstytucyjnych jest dopuszczalne tylko przy użyciu środków prawnych, za pomocą których można zrealizować cel usprawiedliwiający ograniczenie”⁹;
- 4) proporcjonalność *sensu stricto* – środki ograniczające prawa jednostki powinny być proporcjonalne do „poziomu” ochrony danej wartości¹⁰;
- 5) zakaz naruszania istoty prawa – nawet jeśli prawo podlega ograniczeniu, jego istota musi zostać nienaruszona. J. Podkowiak trafnie stwierdził, że celem „zakazu naruszania istoty prawa, uznawanego za «granicę ograniczeń», jest w ostatecznym rozrachunku ochrona godności człowieka – źródła wszystkich wolności i praw konstytucyjnych”¹¹.

Zasady te pełnią rolę swoistej tarczy przed nadużyciem władzy. Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, ustanawiający ograniczenia w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw w zwykłych warunkach funkcjonowania państwa, nie ma bezpośredniego zastosowania podczas stanu nadzwyczajnego, gdyż wówczas obowiązują szczególne regulacje z art. 228–234 Konstytucji RP. Regulacja rozdziału XI ustawy zasadniczej nie wyłącza jednak zasad z art. 31 ust. 3 tego aktu przy stanowieniu ustaw o poszczególnych stanach nadzwyczajnych. Większość przedstawicieli doktryny¹² podkreśla, że przepisy rozdziału XI muszą być interpretowane w duchu art. 31 ust. 3. Okoliczności towarzyszące wprowadzeniu instytucji z rozdziału XI Konstytucji RP wymagają szczególnych działań władzy publicznej, muszą jednak być zgodne z określonymi w Konstytucji zasadami. Są one środkiem ostatecznym, uruchamianym w sytuacji realnego zagrożenia dla państwa, życia obywateli lub porządku publicznego – cytując art. 228 ust. 1 Konstytucji RP: w momencie, gdy „zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające”.

Konstytucja rozróżnia trzy stany nadzwyczajne. W omawianym przypadku pandemii COVID-19, w mojej ocenie, została spełniona przesłanka wprowadzenia stanu klęski żywiołowej.

7 Szerzej zob. M. Wiącek, *Zasada wyłączności ustawy przy ograniczaniu konstytucyjnych wolności i praw*, [w:] *Konstytucjonalizm polski. Refleksje z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej profesora Andrzeja Szmyta*, red. A. Gajda, K. Grabowski, A. Rytel-Warzocho, P. Uziębło, M.M. Wiszowaty, Gdańsk 2020.

8 Orzeczenie TK z 26 kwietnia 1995 r., sygn. K 11/94, OTK ZU 1995, poz. 12 (odwołujące się do orzeczenia TK z 26 stycznia 1993 r., sygn. U 10/92, OTK 1993, nr 1, poz. 2); orzeczenie TK z 12 stycznia 1999 r., sygn. P 2/98, OTK ZU 1999, nr 1, poz. 2 (odwołujące się do orzeczeń TK z 26 kwietnia 1995 r., sygn. K 11/94, OTK ZU 1995, poz. 12 i z 26 stycznia 1993 r., sygn. U 10/92, OTK 1993, nr 1, poz. 2).

9 P. Tuleja, *Komentarz do art. 31*.

10 Wyrok TK z 4 listopada 2015 r., sygn. K 1/14, OTK ZU 2015, nr 10/A, poz. 163; wyrok TK z 23 czerwca 2015 r., sygn. SK 32/14, OTK ZU 2015, nr 6/A, poz. 84; wyrok TK z 10 grudnia 2013 r., sygn. U 5/13, OTK ZU 2013, nr 9/A, poz. 136; wyrok TK z 23 października 2012 r., sygn. SK 11/12, OTK ZU 2012, nr 9/A, poz. 107.

11 J. Podkowiak, *5. Zakaz naruszania istoty wolności umów jako „granica ograniczeń”*, [w:] tegoż, *Wolność umów i jej ograniczanie w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015.

12 A. Niżnik-Mucha, *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008; M. Florczak-Wątor, *Konstytucyjna regulacja stanów nadzwyczajnych w świetle dotychczasowej praktyki jej (nie)stosowania*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 10; M. Łaszewska-Hellriegel, E. Malinowska, *Ograniczenie wolności i praw...*

3. Problematyka prawna wprowadzania restrykcji w świetle polskiego prawa

Pomimo wprowadzenia daleko idących ograniczeń w zakresie praw i wolności jednostki, w Polsce nie wprowadzono stanu nadzwyczajnego (w tym stanu klęski żywiołowej), a wszelkie środki zaradcze opierały się przede wszystkim na aktach rangi podustawowej. Wielu przedstawicieli doktryny¹³ wyrażało wówczas sprzeciw wobec takich działań, np. P. Tuleja uważał, że „zaistniała sytuacja epidemiologiczna mieściła się w katalogu zdarzeń, które uprawniały do wprowadzenia stanu klęski żywiołowej w oparciu o ustawę o stanie klęski żywiołowej¹⁴, która w art. 2 stanowi, że stan ten może być wprowadzony dla zapobieżenia skutkom m.in. katastrof naturalnych noszących znamiona klęski żywiołowej, a pojęcie klęski żywiołowej zostało zdefiniowane w art. 3 ust. 1 pkt 1 i 2 tej ustawy, m.in. jako katastrofa naturalna, której skutki zagrażają życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, przez co z kolei rozumie się zdarzenie związane z działaniem sił natury, w tym z wystąpieniem chorób zakaźnych ludzi”¹⁵. Organy władzy publicznej, wążąc pewne racje, nie stwierdziły jednak potrzeby ogłoszenia takiego stanu, mimo że rozważano to w pierwszych miesiącach pandemii. W rzeczywistości ograniczenia zostały wprowadzane za pomocą rozporządzeń¹⁶ Rady Ministrów oraz poszczególnych ministrów, które oparto m.in. na ustawie o zapobieganiu i zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (oraz jej nowelizacji)¹⁷.

Kwestia podstaw prawnych wprowadzenia restrykcji związanych z pandemią była szeroko dyskutowana w kręgach prawnych. Jak twierdzi P. Łazutka-Gawęda: „Należy podkreślić, że skoro państwo funkcjonuje w ramach stanu epidemii poza reżimami przewidzianymi dla stanu nadzwyczajnego, to państwo nie jest uprawnione do ograniczania konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela. [...] Ocenianie standardów ich przestrzegania odbywa się przy pomocy art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, wszelkie ograniczenia tych praw i wolności mogą zatem nastąpić wyłącznie w ustawie”¹⁸. Nie sposób nie zgodzić się z powyższymi twierdzeniami. Po to właśnie między innymi ustawa zasadnicza normuje kwestie ograniczenia praw i wolności jednostki, żeby nie dochodziło do takich nadużyć, które niestety obserwowano w czasie pandemii.

W orzecznictwie¹⁹ z kolei podkreślono, że w okresie epidemii COVID-19 całość ograniczeń praw i wolności jednostki została przeniesiona z poziomu ustawowego do regulacji rozporządzeniowych. W wyroku WSA w Gdańsku sąd trafnie podsumował, że „niedopuszczalne prawnie jest przeniesienie przez ustawodawcę na organ stanowienia przepisów, ograniczających wolności i prawa obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, gwarantowanych ustawą zasadniczą. Jak wynika z ugruntowanego orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, wyłącznie ustawa może określać podstawowe elementy ograniczenia

13 *Państwo i prawo w czasach COVID-19*, red. K. Stępnik, Warszawa 2020; P. Tuleja, *Pandemia COVID-19 a konstytucyjne stany nadzwyczajne*, „Palestra” 2020, nr 9; K. Walecka, K. Wojtas, *Lockdown demokracji w czasach pandemii COVID-19*, <https://www.kas.de/pl/web/polen/einzeltitel/-/content/lockdown-demokracji-w-czasach-pandemii-covid-19> (dostęp: 25.08.2025).

14 Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. z 2002 r., nr 62, poz. 558 ze zm.).

15 P. Tuleja, *Komentarz do art. 231*, [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja...*

16 Por. m.in. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 491); Rozporządzenia Rady Ministrów pod jednakowo brzmiącym tytułem: w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, z dnia: 31 marca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 566); 9 października 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 1758); 21 grudnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 2316); 25 lutego 2022 r. (Dz.U. z 2022 r., poz. 473).

17 Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2008 r., nr 234, poz. 1570 ze zm.), dalej: ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych; Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r., poz. 2112) – weszła w życie z dniem 29 listopada 2020 r.

18 P. Łazutka-Gawęda, *Ile jest wolności w czasie stanu epidemii? Rozważania na przykładzie wolności zgromadzeń w Polsce i w Niemczech*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2023, nr 1, s. 35–51.

19 Por. wyrok WSA w Opolu z 27 października 2020 r., sygn. II SA/Op 219/20, LEX nr 3093916; wyrok SN z 16 marca 2021 r., sygn. II KK 97/21, LEX nr 3147689; wyrok SN z 24 marca 2021 r., sygn. II KK 66/21, LEX nr 3358848.

danego prawa i wolności. Jednocześnie tylko unormowania, które nie ograniczają konstytucyjnych praw i wolności mogą być treścią rozporządzenia. W rozporządzeniu powinny być zamieszczane zatem przepisy o charakterze technicznym, nie mające zasadniczego znaczenia z punktu widzenia praw lub wolności jednostki²⁰.

Zastosowana technika legislacyjna polegała na wyposażeniu Rady Ministrów w kompetencję do wprowadzania takich ograniczeń bez dostatecznego uregulowania ich w samej ustawie. W konsekwencji, przy braku wyraźnych ustawowych wytycznych oraz nieprecyzyjności dopuszczalnych form ingerencji, Rada Ministrów w istocie kształtowała treść obowiązków wpływających na konstytucyjne prawa i wolności obywateli. Jedynie *post factum*, poprzez nowelizację ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi wprowadzonej 29 listopada 2020 r., ustawowo uregulowano obowiązek zakrywania ust i nosa – wcześniej wprowadzony rozporządzeniem z dnia 16 kwietnia 2020 r.

4. Analiza ograniczeń wybranych praw i wolności

Jedną z wolności, która została ograniczona w czasie pandemii, była wolność zgromadzeń. Jako że jej realizacja często stanowi formę wyrażania sprzeciwu wobec określonych zjawisk życia publicznego czy działań organów władzy publicznej, z natury rzeczy jest szczególnie podatna na ryzyko arbitralnych ingerencji ze strony instytucji państwowych. Art. 46 ust. 4 pkt 4 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych stał się podstawą prawną do wprowadzania przez organy władzy wykonawczej ograniczeń wolności zgromadzeń publicznych w czasie trwania pandemii COVID-19. Zakres tego ograniczenia ulegał zmianom w kolejnych aktach wykonawczych²¹.

Jak trafnie zauważył ówczesny Rzecznik Praw Obywatelskich A. Bodnar, „w okresie trwania stanu epidemii mieliśmy więc do czynienia z okresami całkowitego zakazu organizowania zgromadzeń publicznych, okresami znaczącego ograniczenia liczebności tych zgromadzeń, wyłączeniem możliwości organizowania zgromadzeń spontanicznych i wreszcie doprecyzowaniem zakazu uczestnictwa w zgromadzeniach publicznych. [...] Wszystkie te rozwiązania prawne należy rozpatrywać jako ingerencje w wolność zgromadzeń publicznych, o której mowa w art. 57 Konstytucji RP²². Art. 46 ust. 4 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych upoważniał ministra zdrowia do ustanawiania w rozporządzeniu zakazu organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności. A. Bodnar zauważa, iż „w doktrynie wskazuje się, że gramatyczna treść tego przepisu prowadzi do wniosku, że zawiera on umocowanie dla zakazania zgromadzeń ludności niebędących zgromadzeniami publicznymi w rozumieniu ustawy²³ Prawo o zgromadzeniach²⁴. Taka interpretacja owego upoważnienia w art. 46 ust. 4 pkt 4 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych powinna więc prowadzić do wniosku, który podniósł S. Trociuk, że „przepis ten nie zawiesza możliwości korzystania z wolności zgromadzeń publicznych stanowiącej konieczny element demokracji²⁵. To znaczy, że ustawodawcy nie chodziło o zgromadzenia publiczne

20 Wyrok WSA w Gdańsku z 28 stycznia 2021 r., sygn. III SA/Gd 703/20, LEX nr 3120833.

21 Rozporządzenia Rady Ministrów pod jednakowo brzmiącym tytułem: w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, z dnia: 31 marca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 566); 10 kwietnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 658); 19 kwietnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 697); 16 maja 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 878); 29 maja 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 964); 19 czerwca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 1066); 7 sierpnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 1356); 26 listopada 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 2091); 21 grudnia 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 2316) i kolejne; Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r., poz. 433).

22 Rzecznik Praw Obywatelskich. Stanowisko w sprawie sygn. akt SK 4/21 dotyczące wolności zgromadzeń. 9 czerwca 2021, Biuletyn Informacji Publicznej RPO pismo nr VII.613.3.2021.MM.

23 Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2015 r., poz. 1485).

24 Rzecznik Praw Obywatelskich. Stanowisko w sprawie sygn. akt SK 4/21 dotyczące wolności zgromadzeń. 9 czerwca 2021.

25 S. Trociuk, *Rozdział V. Wolność zgromadzeń*, [w:] tegoż, *Prawa i wolności w stanie epidemii*, Warszawa 2021.

podlegające ochronie na podstawie art. 57 Konstytucji RP, ale o inne zgromadzenia, które nie korzystają z tak intensywnej ochrony konstytucyjnej jak zgromadzenia publiczne.

Warto także podkreślić, że art. 46b pkt 1 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych normuje możliwość ustanowienia rozporządzeniem ograniczeń, obowiązków i nakazów, o których mowa w art. 46 ust. 4 ustawy, niejako wyłączając ustanowienie zakazów, w tym zakazu organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności. S. Trociuk słusznie podsumowuje: „Stąd też niezależnie od sposobu wykładni treści upoważnienia ustawowego zawartego w art. 46 ust. 4 pkt 4 u.z.z.c.z. [ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych], Rada Ministrów w ogóle nie ma umocowania do regulowania w rozporządzeniu zakazów. [...] Brak wyraźnego stanowiska ustawodawcy musi zaś być interpretowany jako nieudzielenie w danym zakresie kompetencji normodawczej”²⁶.

Powyższe rozumowanie prowadzi więc do konkluzji, że rozumienie art. 46 ust. 4 pkt 4 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych jako przepisu zawierającego upoważnienie do ograniczania wolności zgromadzeń publicznych w związku ze stanem epidemii jest niezgodne z art. 57 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP²⁷, ponieważ nie zachowuje zasady wyłączności ustawy. Argumentację taką poparł między innymi WSA w Gdańsku, który wskazał, że „zakaz zgromadzeń nie mógł być uregulowany wyłącznie w rozporządzeniu, a to z kolei oznacza, że – pomimo zasadności zakazów, nakazów i ograniczeń – sposób ich wprowadzenia narusza podstawowe standardy konstytucyjne”²⁸. W ocenie M. Pisz nawet okoliczności związane ze stanem epidemii czy stanem zagrożenia epidemicznego nie prowadzą do uchylecia wolności zgromadzeń. Prawo to bowiem zachowuje pełną ochronę prawną²⁹.

W czasie pandemii COVID-19 ograniczono również uprawnienia dotyczące publicznego sprawowania kultu religijnego. Konstytucja RP w art. 53 ust. 2 normuje bowiem, że wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie albo z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Tak zdefiniowaną wolność religijną można ograniczyć wyłącznie w ustawie i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób (art. 53 ust. 2 Konstytucji RP). Nie wystarczy więc spełnienie przesłanki ochrony zdrowia – konieczne jest także, ażeby ograniczenie tej wolności nastąpiło w ustawie. Również z art. 9 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności³⁰ wynika, że każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Ust. 2 tego artykułu reguluje ponadto, że owa wolność podlegać może „jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę”³¹. Mimo tych przepisów wolność uzewnętrzniania religii była ograniczana poprzez kolejne rozporządzenia³².

Niezależnie od tego S. Trociuk podnosi, że analogicznie do przypadku ograniczenia wolności zgromadzeń, „upoważnienie ustawowe dla Rady Ministrów zawarte w art. 46b pkt 1 ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi nie zawiera umocowania do regulowania w rozporządzeniu zakazów, o których mowa w art. 46 ust. 4 u.z.z.c.z.”³³. Rada Ministrów może roz-

26 Tamże.

27 Rzecznik Praw Obywatelskich. Stanowisko w sprawie sygn. akt SK 4/21 dotyczące wolności zgromadzeń. 9 czerwca 2021.

28 Wyrok WSA w Gdańsku z 28 stycznia 2021 r., sygn. III SA/Gd 703/20; wyrok WSA w Warszawie z 11 marca 2021 r., sygn. VII SA/Wa 1330/20, LEX nr 3168177.

29 M. Pisz, *Wyzwania dla standardu ochrony wolności zgromadzeń w dobie pandemii COVID-19*, [w:] *System ochrony praw człowieka w Polsce w czasie wyzwań pandemicznych*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2022, s. 428, cyt. za: P. Łazutka-Gawęda, *Ile jest wolności w czasie stanu epidemii...*, s. 45.

30 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).

31 Tamże.

32 Por. rozporządzenia przywołane w przypisie 22.

33 S. Trociuk, *Rozdział VI. Wolność uzewnętrzniania religii*, [w:] tegoż, *Prawa i wolności...*

porządzeniem regulować tylko ograniczenia, obowiązki i nakazy, nie posiada bowiem kompetencji do regulowania określonych w art. 46 ust. 4 pkt 4 tego aktu zakazów. Pogląd ten znalazł swoje odzwierciedlenie w dorobku judykatury, np. w wyroku Sądu Rejonowego w Leżajsku z 19 października 2020 r.³⁴, uniewinniającym proboszcza parafii w Tarnogórze od zarzutu naruszenia art. 54 Kodeksu wykroczeń poprzez dopuszczenie do udziału we mszy świętej w maju 2020 r. większej liczby wiernych niż wówczas obowiązujący limit 50 osób.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 12 stycznia 2000 r. wskazał³⁵, że ustawowe zastrzeżenie, iż ograniczenia praw i wolności mogą być wprowadzane wyłącznie ustawą, nie sprowadza się jedynie do ogólnej reguły wyłączności ustawy w kształtowaniu sytuacji prawnej jednostek, będącej fundamentem państwa prawnego. Oznacza ono również konieczność zachowania odpowiedniego stopnia szczególności regulacji ustawowej. Skoro bowiem konstytucja wymaga, aby ograniczenia były zawarte „tylko w ustawie”, to ustawodawca ma obowiązek określić w niej wszystkie kluczowe elementy danego ograniczenia. Ustawa musi więc *expressis verbis* przewidywać wprowadzenie danego ograniczenia.

Z drugiej strony, według ówczesnego wiceministra zdrowia W. Kraski art. 46b ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi³⁶ daje Radzie Ministrów kompetencję do wprowadzania działań ingerujących w podstawowe wolności i prawa człowieka i obywatela: wolność osobistą i prawo decydowania o swoim życiu osobistym (art. 41 i 47 Konstytucji RP), prawo przemieszczania się (art. 52 Konstytucji RP), wolność majątkową i wolność działalności gospodarczej (art. 20–22 i 64 Konstytucji RP). Wskazane w tym przepisie rozwiązanie rozstrzyga kolizję obowiązków konstytucyjnych: obowiązku skutecznego zwalczania epidemii (art. 68 ust. 4 Konstytucji RP) oraz podstawowych obowiązków konstytucyjnych państwa: ochrony godności, życia i zdrowia każdego człowieka³⁷. Ponadto Kraska wskazuje na art. 38 i art. 68 ust. 4 Konstytucji RP. Art. 38 zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia, a art. 68 ust. 4 zobowiązuje władze publiczne do zwalczania chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska. Nie sposób przyznać W. Krasce racji, ponieważ dokonując takiej wykładni przepisów Konstytucji, można by dojść w pewnym momencie do absurdalnego wniosku, że każde ograniczenie praw i wolności jednostki można uzasadnić chociażby realizacją przez organy władzy publicznej art. 38 Konstytucji RP. Owa interpretacja jest jednak zbyt szeroka i pomija kluczowy wymóg formalny – że ograniczenia praw i wolności muszą wynikać z ustawy, a nie z rozporządzenia. W systemie źródeł prawa nie na próżno rozporządzenie, czyli akt wydawany przez organy władzy wykonawczej, ma swoje miejsce poniżej ustawy. Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP jest swoistym bezpiecznikiem przed nadużywaniem władzy w sytuacjach kryzysowych. W tym sensie stanowisko W. Kraski znacząco przekracza granice konstytucyjne, co godzi w zasadę legalizmu.

Podsumowanie

Pandemia COVID-19, mimo że była sytuacją nadzwyczajną i wymagającą szybkiej reakcji, ujawniła istotne problemy związane z równowagą między ochroną zdrowia publicznego a przestrzeganiem praw jednostki. Wprowadzenie restrykcji w Polsce, w tym ograniczeń w zakresie zgromadzeń, wolności religii

34 Wyrok dotyczył sprawy proboszcza parafii w Tarnogórze, oskarżonego z art. 54 k.w., uniewinnionego z powodu braku delegacji ustawowej dla rozporządzenia Rady Ministrów; zob. też *Proboszcz niewinny za zbyt dużą liczbę osób w kościele*, Polsat News, 19.10.2020, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-10-19/lezajsk-proboszcz-niewinny-za-zbyt-duza-liczbe-osob-w-kościele> (dostęp: 13.08.2025).

35 Wyrok TK z 12 stycznia 2000 r., sygn. P 11/98, OTK ZU 2000, nr 1, poz. 3.

36 T.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 1675.

37 *Obostrzenia w związku z Covid-19 zgodne z prawem*, <https://www.prawo.pl/zdrowie/mz-obostrzenia-zgodne-z-konstytucja,513167.html> (dostęp: 31.01.2022).

czy przemieszczania się, miało na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusa, ale wprowadzono je za pomocą aktów rangi podustawowej. Mimo że Konstytucja RP, w szczególności przepisy rozdziału XI dotyczące stanów nadzwyczajnych, zapewniała pełen zestaw narzędzi prawnych umożliwiających skuteczne prowadzenie działań przeciwepidemicznych i zapobiegawczych, władza wykonawcza zdecydowała się na zastosowanie rozwiązań prawnych, które nieuchronnie prowadziły do naruszenia podstawowych wolności i praw człowieka³⁸. To podejście może budzić poważne wątpliwości prawne, ponieważ Konstytucja RP wyraźnie normuje, że wszelkie ograniczenia wolności i praw jednostki powinny być wprowadzone wyłącznie ustawą. Opisane zjawisko można zaklasyfikować jako realizację tzw. „stanów wyjątkowych bez stanu wyjątkowego”³⁹. To praktyka, w której władza wykonawcza uzyskuje nadzwyczajne kompetencje bez poddania się formalnym procedurom konstytucyjnym i bez kontroli parlamentarnej. Sprowadzając materię ustawową do rangi rozporządzenia, naruszono konstytucyjną zasadę trójpodziału władzy. Nie budzi żadnej wątpliwości, że w związku z rozprzestrzenianiem się choroby COVID-19 na terytorium Polski wprowadzono różnego rodzaju środki o charakterze nadzwyczajnym. Ich podstawę stanowiła ustawa o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi. Przepisy te nie uprawniają jednak do nakładania zakazów naruszających istotę konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich – to dopuszcza Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w przypadku wprowadzenia jednego ze stanów nadzwyczajnych.

Monteskiusz ostrzegal⁴⁰, że wszystko byłoby stracone, gdyby ten sam organ sprawował władzę ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską. Pandemia COVID-19 pokazała, że gdy równowaga władz się zaciera, to poprzez odpowiednie manipulowanie strachem społecznym można jawnie naruszać podstawowe zasady ustrojowe. Jeśli wyciągniemy z pandemii niewłaściwe wnioski – jeśli uznamy, że konstytucyjne granice można obchodzić w imię makiawelicznej zasady, że cel uświęca środki – to następnym razem możemy już nie zauważyć, że przekroczone zostały nie tylko granice prawa, ale i fundamenty państwa prawnego.

Bibliografia

- Baker C.E., *Politics and Justice in Hedgehog Solidarity*, „Boston University Law Review” 2010, t. 90, nr 2.
- Czarnow S., *Próba refleksji nad reakcją państwa na pandemię COVID-19 – uwagi o porządku prawnym czasu epidemii i jego wpływie na prawa i wolności człowieka*, „Radca Prawny” 2023, nr 1(34).
- Florczak-Wątor M., *Konstytucyjna regulacja stanów nadzwyczajnych w świetle dotychczasowej praktyki jej (nie)stosowania*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 10.
- Łaszewska-Hellriegel M., Malinowska E., *Ograniczenie wolności i praw w związku z pandemią COVID-19 w Polsce. Teoria i praktyka*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” 2022, nr 4.
- Łazutka-Gawęda P., *Ile jest wolności w czasie stanu epidemii? Rozważania na przykładzie wolności zgromadzeń w Polsce i w Niemczech*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2023, nr 1.
- Montesquieu de Secondat Ch.-L., *O duchu praw*, oprac. na podst. wyd. F. Hoesick, tłum. T. Boy-Żeleński, Warszawa 1927.
- Niznik-Mucha A., *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.
- Państwo i prawo w czasach COVID-19*, red. K. Stępnia, Warszawa 2020.

38 S. Trociuk, *Uwagi końcowe*, [w:] *Prawa i wolności...*

39 R. Piotrowski, *Demokracja w stanie pandemii. Uwagi o doświadczeniach polskich*, [w:] *Prawo w czasie pandemii COVID-19*, red. P. Grzebyk, P. Uznańska, Warszawa 2022.

40 Ch.-L. Montesquieu de Secondat, *O duchu praw*, oprac. na podst. wyd. F. Hoesick, tłum. T. Boy-Żeleński, Warszawa 1927.

- Piotrowski R., *Demokracja w stanie pandemii. Uwagi o doświadczeniach polskich*, [w:] *Prawo w czasie pandemii COVID-19*, red. P. Grzebyk, P. Uznańska, Warszawa 2022.
- Podkowik J., 5. *Zakaz naruszania istoty wolności umów jako „granica ograniczeń”*, [w:] tegoż, *Wolność umów i jej ograniczanie w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015.
- Skrzydło W., *Komentarz do art. 31*, [w:] tegoż, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2013.
- Trociuk S., *Prawa i wolności w stanie epidemii*, Warszawa 2021.
- Trociuk S., *Rozdział V. Wolność zgromadzeń*, [w:] tegoż, *Prawa i wolności w stanie epidemii*, Warszawa 2021.
- Trociuk S., *Rozdział VI. Wolność uzewnętrzniania religii*, [w:] tegoż, *Prawa i wolności w stanie epidemii*, Warszawa 2021.
- Trociuk S., *Uwagi końcowe*, [w:] tegoż, *Prawa i wolności w stanie epidemii*, Warszawa 2021.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 31*, [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2023.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 231*, [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2023.
- Tuleja P., *Pandemia COVID-19 a konstytucyjne stany nadzwyczajne*, „Palestra” 2020, nr 9.
- Wiącek M., *Zasada wyłączności ustawy przy ograniczaniu konstytucyjnych wolności i praw*, [w:] *Konstytucjonalizm polski. Refleksje z okazji 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej profesora Andrzeja Szymta*, red. A. Gajda, K. Grabowski, A. Ryteł-Warzocho, P. Uziębło, M.M. Wiszowaty, Gdańsk 2020.
- Zakolska J., *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008.

Źródła internetowe

- Proboszcz niewinny za zbyt dużą liczbę osób w kościele*, Polsat News, 19.10.2020, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-10-19/lezajsk-proboszcz-niewinny-za-zbyt-duza-liczbe-osob-w-kosciele> (dostęp: 13.08.2025).
- Rzecznik Praw Obywatelskich. Stanowisko w sprawie sygn. akt SK 4/21 dotyczące wolności zgromadzeń. 9 czerwca 2021, Biuletyn Informacji Publicznej RPO pismo nr VII.613.3.2021.MM.
- Walecka K., Wojtas K., *Lockdown demokracji w czasach pandemii COVID-19*, <https://www.kas.de/pl/web/polen/einzeltitel/-/content/lockdown-demokracji-w-czasach-pandemii-covid-19> (dostęp: 15.08.2025).

Akty prawne

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. z 2002 r., nr 62, poz. 558 ze zm.).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz.U. z 2008 r., nr 234, poz. 1570 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2015 r., poz. 1485).
- Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r., poz. 2112).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 566).

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 658).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 697).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 878).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 964).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 1066).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 1356).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 października 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 1758).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2091).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2316).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lutego 2022 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2022 r., poz. 473).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r., poz. 433).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 491).

Orzecznictwo

- Wyrok TK z 12 stycznia 2000 r., sygn. P 11/98, OTK ZU 2000, nr 1, poz. 3.
- Wyrok TK z 23 października 2012 r., sygn. SK 11/12, OTK ZU 2012, nr 9/A, poz. 107.
- Wyrok TK z 10 grudnia 2013 r., sygn. U 5/13, OTK ZU 2013, nr 9/A, poz. 136.
- Wyrok TK z 23 czerwca 2015 r., sygn. SK 32/14, OTK ZU 2015, nr 6/A, poz. 84.
- Wyrok TK z 4 listopada 2015 r., sygn. K 1/14, OTK ZU 2015, nr 10/A, poz. 163.
- Orzeczenie TK z 26 kwietnia 1995 r., sygn. K 11/94, OTK ZU 1995, nr 1, poz. 12.
- Orzeczenie TK z 12 stycznia 1999 r., sygn. P 2/98, OTK ZU 1999, nr 1, poz. 2.
- Wyrok SN z 16 marca 2021 r., sygn. II KK 97/21, LEX nr 3147689.
- Wyrok SN z 24 marca 2021 r., sygn. II KK 66/21, LEX nr 3358848.
- Wyrok WSA w Opolu z 27 października 2020 r., sygn. II SA/Op 219/20, LEX nr 3093916.
- Wyrok WSA w Gdańsku z 28 stycznia 2021 r., sygn. III SA/Gd 703/20, LEX nr 3120833.
- Wyrok WSA w Warszawie z 11 marca 2021 r., sygn. VII SA/Wa 1330/20, LEX nr 3168177.
- Wyrok SR w Leżajsku z 19 października 2020 r.